

บทที่ 15

ญี่ปุ่นปัจจุบัน : การเปลี่ยนแปลง

ใน ค.ศ. 1868 ราชวงศ์โชกุกาวาถูกคณะปฏิวัติซึ่งประกอบไปด้วยคนหนุ่ม
โค่นอำนาจลง นักปฏิวัติเหล่านี้ได้ก่อการเข้ามาของชาวอเมริกันในศตวรรษ 1850
ภายหลังการปฏิวัติก็ได้เกิดเหตุการณ์รุนแรงตึกความมาอีกหลายครั้ง และเกิดขึ้นทั่วไปใน
ญี่ปุ่น เหตุการณ์เหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นสู่การ เป็นญี่ปุ่นสมัยปัจจุบัน

ภายในระยะเวลา 1 ศตวรรษที่ผ่านมา ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปจนจำ
แทบไม่ได้ แต่การเปลี่ยนแปลงบางอย่างไม่ได้เกิดขึ้นจริงแต่เปลี่ยนเพียงผิวหน้าเท่านั้น
การเปลี่ยนแปลงนั้นรวมไปถึงด้านเศรษฐกิจ การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ การขยายตัว
ของเมืองและเกิดชุมชนเมืองใหม่ ๆ การใช้อานาพาหนะใหม่ ๆ วิธีการแต่งกาย อย่างไรก็ตาม
ลักษณะเดิมที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยศักดินายังคงอยู่ แม้การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว
หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ญี่ปุ่นก็ยังคงลักษณะผสมที่น่าสนใจระหว่างลักษณะดั้งเดิมกับ
ลักษณะของตะวันตกเอาไว้

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ญี่ปุ่นได้ผ่านการ เปลี่ยนแปลงมา 3 ระยะด้วยกันนับตั้งแต่
ค.ศ. 1868 ระยะแรกประกอบด้วยการปรับปรุงคนให้ทันสมัย มีการพัฒนาอุตสาหกรรม
ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตึกความด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักและบำรุงกองทัพ
ซึ่งถึงจุดสุดยอดเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น ระยะที่ 2 ที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็น
ระยะของการก่อสร้างตนภายหลังสงคราม และกลับมาสู่การเป็นมหาอำนาจในโลก
ระยะที่ 3 คือระยะปัจจุบันที่มุ่งหาวัตุถุคิย ทลาถ และอำนาจทางการค้าแต่เพียงอย่างเดียว

ในบทนี้จะกล่าวถึงการ เปลี่ยนแปลงทั้งสามระยะตามลำดับ

1. ผู้นำสมัยการเปลี่ยนแปลงระยะแรก : สมัยเมจิและผลต่อเนื่อง

ผู้นำมีประสบการณ์ต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลกับประชาชนจำเป็นต้องร่วมมือกันเพื่อที่จะพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ผู้นำของผู้นำตระหนักถึงความสามารถทางด้านทหารของประเทศตะวันตกที่เหนือกว่า ตัวอย่างที่เกิดขึ้นในจีนทำให้ผู้นำญี่ปุ่นปฏิญาณตนว่าจะไม่ยอมให้เกิดขึ้นซ้ำรอยอีกในญี่ปุ่นเป็นอันขาด

ภัยเหตุนี้เองจึงได้มีการวางแผนการเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นขั้น ๆ ไป และด้วยแผนการที่รัดกุมนี้เองทำให้ญี่ปุ่นได้รับผลสำเร็จอย่างรวดเร็ว ภายในระยะเวลาเพียง 50 ปี ผู้นำประเทศก็ได้สร้างเศรษฐกิจที่ทันสมัยและมั่นคงให้แก่ประเทศ ได้รับความนับถือจากนานาประเทศ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ได้รับความสำเร็จ เนื่องมาจากรัฐบาลได้จัดเตรียมบรรยากาศที่เหมาะสมแก่การพัฒนาประเทศโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่นมีการยกเลิกกฎข้อบังคับต่าง ๆ ในระบบศักดินา ปล่อยให้ประชาชนสามารถค้าขาย และประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้โดยเสรี ความมั่นคงของสถานการณ์ภายในประเทศเป็นสิ่งที่รัฐบาลรับรอง ระบบการเงินที่มั่นคง บริการด้านการธนาคารที่พอเพียง ระบบการเก็บภาษีอากรที่ยุติธรรม และบริการของรัฐที่มีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งที่รัฐจัดไว้ให้ นอกจากนั้นรัฐบาลยังเข้ามาบุกเบิกในกิจกรรมอุตสาหกรรมต่าง ๆ และสนับสนุนให้เอกชนเข้าลงทุนในกิจกรรมใหม่ ๆ ที่ค่อนข้างเสี่ยงอีกด้วยโดยรัฐบาลออกเงินช่วยเหลือในแง่อื่น ๆ ความร่วมมืออย่างแข็งขันระหว่างรัฐบาลกับเอกชนนี้เองที่ทำให้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและได้กลายเป็นลักษณะพื้นฐานของเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

บทบาทของประชากรมีส่วนไม่น้อยที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงประเทศประสบความสำเร็จ ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ และในระยะยาวความร่วมมือของแต่ละบุคคลในสังคมญี่ปุ่นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของญี่ปุ่นโดยส่วนรวม

อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในที่สุดควรจะยกให้แก่ช่วงระยะเวลา 20 ปีแรกของเมจิที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจชั้นพื้นฐานภายในประเทศให้มั่นคงเสียก่อน ซึ่งได้แก่การพัฒนาด้านเกษตรกรรม การค้าและอุตสาหกรรมในครอบครัว หากว่าจะรีบกระโดดไปรับเอาอุตสาหกรรมใหม่ ๆ มาดำเนินงานในทันที เช่นเดียวกับที่ประเทศกำลังพัฒนาใหม่ ๆ ส่วนใหญ่ไม่ การที่มีพื้นฐานด้านเศรษฐกิจภายในประเทศที่มั่นคงนี้เองที่ทำให้ญี่ปุ่นก้าวไปสู่ความสำเร็จอย่างหนักแน่นและมั่นคง

ก. การเติบโตของอุตสาหกรรมและอาพาจักร ค้วยเหตุที่การที่จะพัฒนากองทัพให้แข็งแกร่งได้ จำเป็นต้องพึ่งพาอุตสาหกรรมที่ทันสมัยด้วย ดังนั้นรัฐบาลจึงมุ่งพัฒนาการต่อเรือ การผลิตกระสุน อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า ตลอดจนพัฒนาระบบโทรคมนาคมที่ทันสมัย ตัวอย่างเช่น การสร้างทางรถไฟเชื่อมระหว่างโตเกียวและโยโกฮาม่าใน ค.ศ. 1872 และเมื่อความต้องการสินค้าประเภทวัตถุดิบมีมากขึ้น รัฐบาลจึงพยายามสนับสนุนให้มีการผลิตสินค้าออก เช่นผ้าไหม และสิ่งทอต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

ช่วงเริ่มทะยานบิน (take-off) ของญี่ปุ่นไม่ได้เริ่มจนกระทั่งเกิดสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียขึ้นใน ค.ศ. 1905 ในตอนปลายศตวรรษที่ 19 นั้น อุตสาหกรรมในญี่ปุ่นแทบจะไม่มี แต่พอเริ่มศตวรรษที่ 20 อุตสาหกรรมก็ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว ช่วงระหว่าง 1900 - 1930 ผลผลิตอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นกว่า 12 เท่าตัว สินค้าออกเพิ่มขึ้น 20 เท่า ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรม สินค้าญี่ปุ่นได้รับความนิยมเพราะเป็นสินค้าที่มีราคาถูกกว่าสินค้าประเภทเดียวกันที่ผลิตที่อื่น มีการปรับปรุงแบบให้ทันสมัยถูกใจตลาดอยู่เสมอ ดังนั้นจึงเป็นคอสินค้าจากที่อื่น อย่างไรก็ตามในช่วงแรก ๆ นี้ตลาดต่างประเทศมีความสำคัญน้อยกว่าตลาดภายในประเทศมาก

ชัยชนะจากสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับจีนในปี ค.ศ. 1895 และชัยชนะที่ได้จากรัสเซียในปี ค.ศ. 1905 เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้ญี่ปุ่นทึกเหิม หันมาพัฒนาในด้านการเพื่อครองความเป็นใหญ่ มุ่งหวังที่จะยึดครองดินแดนโดยเฉพาที่มีวัตถุดิบที่ญี่ปุ่นต้องการ

ดินแดนที่เป็นบริวารของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้แก่ ไต้หวัน เกาหลี บางส่วนทางเหนือและบริเวณชายฝั่งของจีน รวมทั้งแมนจูเรีย ทอดถึงปลายสงครามโลกครั้งที่ 1 ญี่ปุ่นก็ได้รับยกย่องว่าเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่งของโลก

ข. การเติบโตด้านเกษตรกรรมและประชากร ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นก็คือ การที่ประชากรมีจำนวนคงที่เนื่องจากการทำแท้ง การคุมกำเนิด และการที่อัตราการตายของทารกสูง ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่งที่ดีของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงประชากรที่ว่าพอสังคมเริ่มมีอุตสาหกรรมมากขึ้น อัตราการตายและอัตราการเกิดของประชากรจะลดน้อยลง อย่างไรก็ตามประชากรก็เพิ่มจำนวนขึ้น (ด้วยอัตราการเพิ่มลดเหลือเพียง 1.5% ในปี 1940) แต่การเพิ่มของเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็วกว่า จึงทำให้ประชากรโดยทั่วไปมีสถานะความเป็นอยู่ดีกว่าเดิม

ตอนปลายสมัยโตกุกาวาชาวญี่ปุ่นประมาณร้อยละ 75 เป็นชาวนาชาวไร่ ร้อยละ 80 ของแรงงานทำการเกษตร ป่าไม้ และประมง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1868 เป็นต้นมา จำนวนของชาวชนบทค่อย ๆ ลดลงในขณะที่จำนวนชาวเมืองค่อย ๆ เพิ่มขึ้น ในปัจจุบันมีแรงงานเพียงร้อยละ 20 ของแรงงานทั้งหมดเท่าที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

เกษตรกรรมได้เปลี่ยนแปลงไปหลายประการ เช่น ได้มีการปรับปรุงวิธีการเกษตรโดยใช้ระบบการชลประทานที่มีประสิทธิภาพ ใช้พันธุ์พืชที่ดีขึ้น ใช้ยาปราบศัตรูพืช และที่สำคัญคือใช้ปุ๋ยบำรุงดินมากขึ้น อย่างไรก็ตามในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงผลผลิตทางการเกษตรมีไม่พอเลี้ยงประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ญี่ปุ่นต้องพึ่งพาอาหารจากอาณานิคม เช่น ไต้หวันและเกาหลี

นอกจากนั้นในขณะที่มีการปรับปรุงด้านอุตสาหกรรม ยังผลให้ระดับการครองชีพของชาวชนบทและชาวเมืองมีช่องว่างมากยิ่งขึ้น ชาวชนบทหรือเกษตรกรยังประสบปัญหาการเช่าที่นา ซึ่งคู่แข่งหนักขึ้นทุกที เพราะในปี 1910 ปรากฏว่าประมาณ

1/3 ของชาวนาเป็นผู้เช่าที่ดิน 2/5 มีที่ดินเป็นของตนเอง และที่เหลือมีสภาพเป็นทั้งผู้เช่าและเจ้าของที่ดิน เมื่อสหรัฐอเมริกาเข้าครองญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้กำหนดให้มีการปฏิรูปที่ดินใหม่ ดังนั้นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้จึงหมดไป

ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 คือการที่ชาวชนบทมักจะหาอาชีพที่สองทำในยามว่างจากงานในไร่นา ทั้งนี้เพราะหากจะพึ่งพารายได้จากเกษตรกรรมอย่างเดียวจะไม่พอที่จะยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของตนให้เท่าเทียมกับผู้อื่น ดังนั้นชาวนาจึงมักจะเสี่ยงใหม่ไปค้าขาย พวกผู้หญิงจะหางานทำในโรงทอผ้าไหม ระยะเวลาที่การเงินฝืดเคืองทั่วโลกในช่วงทศวรรษ 1930 นั้นมีผลกระทบต่อการขายตัวของอุตสาหกรรมในครัวเรือนอยู่ด้วย การอพยพของชาวชนบทเข้ามาหางานทำในเมืองก็เกิดขึ้นด้วย มีผลทำให้ค่าจ้างแรงงานในเมืองลดลง เมื่อค่าจ้างแรงงานลดลงผสมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในช่วงนี้ได้ผลักดันให้สินค้าญี่ปุ่นมีราคาถูกลงและสู้กับตลาดโลกได้

2. ญี่ปุ่นสมัยการเปลี่ยนแปลงระยะที่ 2 : ลุกขึ้นจากเตาถ่านของสงคราม

เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ในเดือนสิงหาคม 1945 นั้น ประเทศทั้งประเทศจะล้มครืนลง ความเสียหายที่เกิดจากสงครามปรากฏอยู่ทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชุมชนและย่านอุตสาหกรรม อาณาจักรที่กว้างใหญ่หนดยื่นเพียงตัวหมูเกาะคันไซ อนาคคของชาวญี่ปุ่น 72 ล้านคนจะมืดมนไปหมด อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาเพียง 10 ปีต่อมาที่ชาวญี่ปุ่นพยายามลุกขึ้นยืนใหม่อีกครั้งหนึ่งนั้น ชาวญี่ปุ่นก็ค่อย ๆ มีกำลังอีกครั้งหนึ่ง รอยแตกสลายถูกเก็บกวาดจนเกือบหมดสิ้นไป

การฟื้นคืนชีพของประเทศญี่ปุ่นทำได้สำเร็จ เพราะสังคมญี่ปุ่นมีโครงสร้างอันเหนียวแน่น สิ่งที่ถูกทำลายลงไปเป็นเพียงวัตถุภายนอก แต่โครงสร้างของสังคมที่มั่นคง เพราะวัฒนธรรมประเพณี ภาษา ศาสนา อันเป็นเรื่องของจิตใจ การเรียนรู้ตกทอดกันมานั้นมิได้ถูกทำลายลงไปด้วย ญี่ปุ่นคล้ายเยอรมนีในปี ค.ศ. 1945 ประชาชนยังมั่นคงเพราะ

เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษา และมีความชำนาญ ชาญฉลาด ผู้ลงทุนแล้วแต่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะปรับปรุงประเทศให้กลับสู่สภาพเดิมโดยเร็วที่สุดเท่าที่สหรัฐจะอนุญาตให้ทำได้ สงครามเย็นในปลายช่วงทศวรรษ 1940 และการที่จีนกลายเป็นคอมมิวนิสต์ ในปี 1949 มีส่วนผลักดันให้สหรัฐรีบเร่งให้อิสรภาพแก่คนญี่ปุ่น เพราะสหรัฐต้องการให้ญี่ปุ่นเป็นพรรคพวกตน ค้วยเหตุนี้เองการฟื้นตัวของญี่ปุ่นจึงได้รับความช่วยเหลืออย่างเต็มที่จากสหรัฐ

ก. บทบาทของสหรัฐอเมริกา สหรัฐช่วยญี่ปุ่นในหลายลักษณะด้วยกัน ซึ่งในการนี้ต้องใช้เงินจำนวนมหาศาลในรูปของอาหาร การบำรุงกองทัพในช่วงสงครามเกาหลี (1950 - 1953) และความช่วยเหลืออื่น ๆ นอกจากนั้นสหรัฐยังใจกว้างเปิดประตูรับสินค้าญี่ปุ่นที่ล้นไหลไปสู่ตลาดอเมริกา จนกระทั่งปี ค.ศ. 1984 สหรัฐอเมริกาประเทศเดียวรับซื้อสินค้าญี่ปุ่นถึงประมาณหนึ่งในสามของสินค้าออกญี่ปุ่นทั้งหมด ตลาดอันใหญ่โตของสหรัฐมีบทบาทต่อการฟื้นคืนชีพของเศรษฐกิจญี่ปุ่นตราบนานทุกวันนี้ ผลดีอีกอย่างหนึ่งที่ญี่ปุ่นได้รับจากสหรัฐคือการที่สหรัฐทำหน้าที่คุ้มครองประเทศให้ รายจ่ายของรัฐบาลญี่ปุ่นเพียงร้อยละ 5 ของผลผลิตรวมประชาชาติเท่านั้นที่ใช้เพื่อการทหาร ซึ่งต่างจากทุกประเทศมาก นอกจากนั้นญี่ปุ่นสามารถนำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ของอเมริกามาใช้ทันที โดยไม่ต้องเสียเวลาค้นคิดเป็นเวลายาวนานเหมือนเจ้าคำรับเดิม นับว่าเป็นการประหยัดอย่างมาก เทคโนโลยีใหม่ ๆ เหล่านี้เองที่ทำให้อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นก้าวหน้าทันสมัย มีโรงงานอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ซึ่งแม้แต่สหรัฐอเมริกาเองยังตามไม่คอยทัน เพราะโรงงานอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่มีมานานแล้ว ลงทุนไปมากแล้วนั้นทำให้ยากในการเปลี่ยนแปลงไปใช้ของใหม่ได้

ข. แผนการพัฒนาประเทศของชาวญี่ปุ่น นโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นและของนักธุรกิจญี่ปุ่นอาจจะสำคัญยิ่งไปกว่าบทบาทของรัฐบาลอเมริกันเสียอีก ความร่วมมือระหว่างภาครัฐบาลกับภาคเอกชนยังคงอยู่และเหนียวแน่นยิ่งขึ้น การร่วมมือกันนี้เองที่ทำให้ญี่ปุ่น

หาทุนได้พอเพียงที่จะนำมาทำเป็นกิจการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาประเทศ รัฐบาลค่าประกัน
 เครดิตของธนาคารทำให้มีการลงทุนจำนวนมากมหาศาลได้ การผลิตจำนวนมากแบบ
 mass production ทำให้ต้นทุนต่ำลง ถ้าไรที่ได้จึงมากพอที่จะเอามาใช้หนี้ได้
 เงินทุนประมาณ 2/3 มาจากเงินกู้ของธนาคารซึ่งมีธนาคารแห่งชาติคอยหนุนหลังและ
 ให้อำนาจแนะนำในการนี้ เพียง 1/3 เท่านั้นที่มาจากตลาดหุ้น ซึ่งเป็นวิธีการตรงกันข้าม
 กับสหรัฐ คำนวณนโยบายดังกล่าวนี้เองที่ทำให้อัตราการเพิ่มของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ
 ระหว่าง 1951 ถึง 1955 สูงร้อยละ 8.6 1955 ถึง 1960 สูงร้อยละ 9 ระหว่าง
 1960 ถึง 1965 สูงร้อยละ 9.7 และระหว่าง 1965 ถึง 1970 สูงถึงร้อยละ 13.1

รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือนักลงทุนของตนมากกว่าที่รัฐบาลสหรัฐเคยทำมา
 ญี่ปุ่นจัดการเรื่องนี้ด้วยความชำนาญประดุจดังประเทศสังคมนิยม วิธีการช่วยมีต่าง ๆ นานา
 เช่นให้เงินกู้ อัตราดอกเบี้ยต่ำ เก็บภาษีน้อย ให้เงินช่วยเหลืออุดหนุนโดยตรงเป็นต้น
 นอกจากนี้ยังมีการทำการวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วย เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ
 ผลของการวิจัยจะถูกส่งไปยังโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อปรับปรุงและผลิตสินค้าใหม่ ๆ มา
 ป้อนตลาดอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เศรษฐกิจก้าวหน้าขึ้น ลักษณะของอุตสาหกรรมก็ได้
 เปลี่ยนจากการใช้แรงงานจำนวนมากในการผลิตมาเป็นการใช้ทุนจำนวนมากและเครื่องจักร
 แทน ในทศวรรษ 1970 รัฐบาลได้มุ่งการผลิตไปสู่อุตสาหกรรมขั้นสูงเช่น เครื่องไฟฟ้า
 คอมพิวเตอร์ รถยนต์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ต้องใช้ความแน่นอนเพียงตรงมาก ซึ่งแสดง
 ให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น

ในทางตรงกันข้ามอุตสาหกรรมโคที่ไม่มีประสิทธิภาพหรือมีที่หาว่าจะไม่เติบโต
 ก็จะถูกปฏิบัติอย่างไม่ไยดี ทัศนคติของรัฐบาลและของคนญี่ปุ่นนั้น ๆ คล้าย ๆ กันที่ว่า
 อุตสาหกรรมโคที่ผู้เขาไม่ได้ก็ควรยอมแพ้ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีประสิทธิภาพมากกว่า
 เข้ามามีงานแทน การโยกย้ายทรัพยากรจากภาคที่ไม่มีประสิทธิภาพสู่ภาคที่มี
 ประสิทธิภาพมากกว่า เป็นกฎเกณฑ์ไปสู่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะดังกล่าว

ของญี่ปุ่นแตกต่างไปจากที่ปฏิบัติกันอยู่ในประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ มากมายที่ล้วนแล้วแต่คอยปกป้องพุงให้อุตสาหกรรมที่อ่อนแอว่าอยู่รอดต่อไป จนบางครั้งก่อให้เกิดความเฉื่อยแพนที่จะเป็นความก้าวหน้า ถึงแม้บางคนเรียกว่าเป็นลักษณะของ "เจ้าทารก" กล่าวคือมีอายุมากแล้ว แต่ยังไม่ทำอะไรไม่เป็น ต้องให้ผู้อื่นคอยเลี้ยงดูอยู่ตลอดเวลา ชาวญี่ปุ่นนั้นเน้นมากในเรื่องการจึกการทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมตามหลักการที่เรียกว่า "principle of comparative advantage" ซึ่งหมายถึงว่าแต่ละภูมิภาคควรผลิตสินค้าที่ตนทำได้ดีที่สุด เพราะมีองค์ประกอบที่พร้อมและเหมาะสมอยู่แล้วเช่น ทรัพยากรธรรมชาติ แรงงาน หุ่น และเทคโนโลยี

ในขณะที่เดียวกันในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นก็ได้กักกันสินค้าจากต่างประเทศโดยการตั้งกำแพงภาษีสูง ๆ การจะเข้าไปลงทุนในญี่ปุ่นทำได้ยากมาก เหตุผลที่ตองการกักกันดังกล่าวก็เนื่องมาจากว่าเศรษฐกิจของญี่ปุ่นยังอ่อนแอเกินไปที่จะสู้กับสินค้าขาเข้าและการลงทุนของต่างชาติ สหรัฐยอมรับสถานการณ์นี้ในช่วงทศวรรษที่ 1950 และ 1960 อย่างไรก็ตามพอถึงต้นทศวรรษที่ 1970 ญี่ปุ่นก็ถูกบังคับให้ลดกำแพงภาษีลงและยอมรับสินค้าเข้าจากที่อื่นด้วย

ไฉบัทซุ (Zaibatsu) เป็นองค์การสำคัญที่ทำให้ญี่ปุ่นพัฒนาขึ้นมาได้ โดยปกติแล้วประเทศที่จะเริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมมักจะมีปัญหาการเงิน หุ่น ขาดแรงงานที่มีฝีมือ ตลอดจนเทคโนโลยีที่ทันสมัย การที่จะเร่งการผลิตให้สูงขึ้นอย่างรวดเร็วนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการรวมตัวของทรัพยากรต่าง ๆ เนื่องจากในสมัยที่ญี่ปุ่นเริ่มพัฒนาตนเองตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยังไม่มีตัวอย่างของพวกสังคมนิยมให้ญี่ปุ่นนำปฏิบัติตาม ดังนั้นการรวมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาจึงตกอยู่ในมือของเอกชนในรูปของ ไฉบัทซุ หรือกลุ่มการเงิน (financial cliques) ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกับภาคธุรกิจพอถึงทศวรรษ 1920 ปรากฏว่าไฉบัทซุควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของประเทศไว้ การทำงานของไฉบัทซุ

กระจายทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง ดังนั้นบริษัทหนึ่ง ๆ อาจจะควบคุมกระบวนการทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเก็บรวบรวมวัตถุดิบไปจนถึงการขายปลีกในตลาดกลุ่มมือประชาชน ลักษณะดังกล่าวเปรียบเทียบกับบริษัทยักษ์ใหญ่ทั้งหลายหรือบริษัทน้ำมันนานาชาติ

มีผู้ถกเถียงกันว่าบริษัทมีประสิทธิภาพจริงหรือไม่ แน่นนอนที่บริษัทเป็นผู้มีอำนาจแข็งแกร่งที่นำไปสู่กระบวนการปรับปรุงประเทศที่ได้รับผลสำเร็จ แม้ว่าจะมีลักษณะแบบผูกขาดก็ตามแต่ บริษัทก็ต้องแข่งขันกับตลาดต่างประเทศ ทำให้ราคาสินค้าถูกลงควบคุมไปในตัวและแม้ว่าจะมีคนรวยมาก ๆ มีอิทธิพลมาก ๆ อยู่เพียง 2 - 3 ตระกูลเท่านั้น แต่ผลกำไรที่ได้ก็มากพอที่จะขี้นลงไปสู่ชนชั้นกลางที่อยู่ถัดไปก็พอสมควร

สหรัฐอเมริกาที่จะล้มอำนาจของ บริษัทแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ได้เกิดบริษัทใหม่ขึ้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา บริษัทเหล่านี้ได้รวมตัวกับบริษัทยักษ์ใหญ่ต่าง ๆ นอกกรอบบริษัท และได้มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงระยะที่ 2 ของญี่ปุ่น

ค. โครงสร้างคู่ (double structure) ของเศรษฐกิจญี่ปุ่น การที่บริษัทกลับมามีบทบาทอีกครั้งหนึ่งนั้นไม่ทำความแปลกใจให้ใคร เพราะทุกคนมีความเห็นว่าเป็นลักษณะการพัฒนาตามธรรมชาติ ทศนคคิงกล่าวเกี่ยวกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเองซึ่งมีอยู่ 2 ระดับด้วยกัน ระดับหนึ่งประกอบไปด้วยบริษัทยักษ์ใหญ่ไม่กี่บริษัทขนาดกลางอีกไม่มากนัก และบริษัทเล็ก ๆ อีกหลายพันบริษัท ลักษณะการแบ่งแยกดังกล่าวเกิดขึ้นระหว่างทศวรรษ 1930 ซึ่งเป็นการแบ่งแยกตามลักษณะเทคโนโลยีที่แตกต่างกันไป บริษัทใหญ่ ๆ ใช้เทคโนโลยีทันสมัยจากตะวันตก ในขณะที่โรงงานเล็ก ๆ ยังใช้วิธีการผลิตและการค้าแบบเดิมอยู่ แน่นนอนที่บริษัทใหญ่ย่อมได้เปรียบกว่าเพราะสามารถผลิตสินค้าได้ในจำนวนมาก ๆ ต้นทุนการผลิตต่อชิ้นต่ำ ในขณะที่บริษัทเล็ก ๆ อยู่ได้เพราะใช้แรงงานราคาถูก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเหตุการณ์ได้เริ่มกลับกลายเป็นว่าบริษัทใหญ่ที่มีโครงสร้างทางการบริหาร การดำเนินงานที่ซับซ้อน ทำให้การตัดสินใจดำเนินการเปลี่ยนแปลงใจ ๆ เพื่อให้ทันต่อความต้องการของตลาดไม่คล่องตัว ผู้บริษัท

เล็ก ๆ ที่เจ้าของโรงงานเป็นผู้ตัดสินใจเองทั้งหมดไม่ได้ ดังนั้นบริษัทเล็กสามารถจะหยุดการผลิตเปลี่ยนชนิดสินค้า เลือกเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ เช่น เช่าหุ่นยนต์มาช่วยในกระบวนการผลิต สามารถทำได้ทันทีและได้ประโยชน์มากกว่าบริษัทใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างลำดับการผลิตทั้ง 2 ลำดับนี้เป็นไปอย่างใกล้ชิด เพราะบริษัทใหญ่ ๆ จะแจกจ่ายงานออกไปให้บริษัทเล็ก ๆ ทำ เพราะการทำดังกล่าวทำให้ต้นทุนถูก แต่พอมาถึงสมัยหลังสงครามอุตสาหกรรมเติบโตอย่างรวดเร็ว ติดตามด้วยการลดลงของอัตราการผลิตเพิ่มของประชากร ค่าแรงจึงสูงขึ้น บริษัทเล็ก ๆ ที่ไม่สามารถปรับตัวทัน (เช่น ให้หุ่นยนต์แทนแรงงานมนุษย์) ก็อยู่ไม่ได้ แม้กระนั้นก็ตามปัจจุบันแรงงานร้อยละ 70 ทำอยู่ในโรงงานขนาดเล็กและขนาดกลาง แรงงานเพียงร้อยละ 30 เท่านั้นที่ทำกับโรงงานขนาดใหญ่

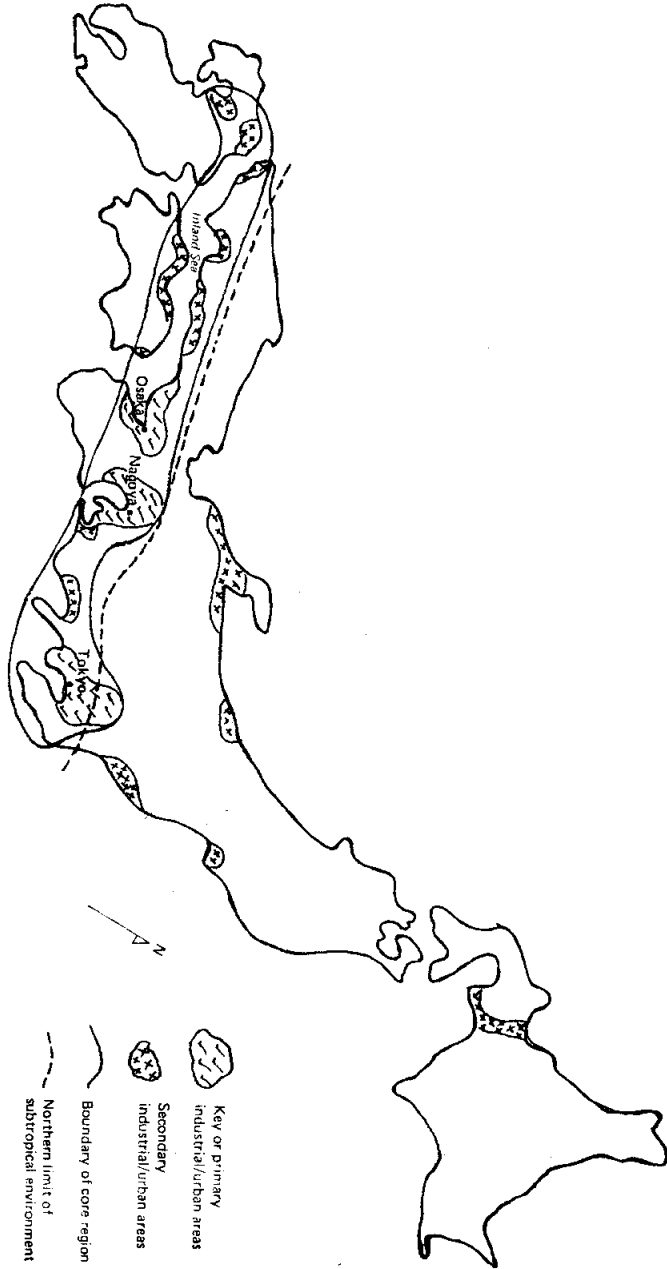
โครงสร้างสองชั้นดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคทางสังคมในญี่ปุ่น คนงานในบริษัทใหญ่มักได้รับผลประโยชน์จากการเติบโตของญี่ปุ่นมากกว่าคนงานในบริษัทเล็ก ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างคนงานกับบริษัทเป็นไปอย่างใกล้ชิดมาก เพราะคนงานมักจะอยู่กับบริษัทจนครบเกษียณอายุ คนงานถ้าลาหลังจากจะถูกส่งอบรมปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่เสมอให้เข้ากับเทคนิคใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นสหภาพกรรมกรจึงไม่ขัดแย้งกับเทคนิคใหม่ ๆ นายจ้างมีเสรีภาพมากในการโยกย้ายคนงานจากงานหนึ่งไปอีกงานหนึ่ง และนายจ้างสามารถลงทุนจำนวนมากในการฝึกหัดคนงานโดยไม่ต้องกังวลใจไปว่าจะสูญเสียแรงงานนั้นไปภายหลังที่คนได้ลงทุนฝึกหัดไปมากแล้ว ลูกจ้างจะซื้ออสังหาริมทรัพย์ก็ค่อนข้างมาก ทำงานหนักได้ เพราะบริษัทใหญ่ ๆ สามารถให้ความมั่นคงแก่ลูกจ้างไปชั่วชีวิต และมีผลกำไรแบ่งปันให้เสมอรายได้ของลูกจ้างญี่ปุ่นสูงพอ ๆ กับของประเทศตะวันตก แต่ไม่จริงในบริษัทเล็ก ๆ ที่ความมั่นคงมีไม่เท่าเทียม และปัญหาความไม่เสมอภาคนี้ยังคงอยู่ในปัจจุบันนี้

ง. ประชากรครั้งที่ การที่ระบอบการครองชีพของชาวญี่ปุ่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คีซัน สืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ ปัจจัยประการหนึ่งก็คือการที่การเพิ่ม

ของประชากรค่อย ๆ หยุ่กันลงอย่างช้า ๆ ในปี ค.ศ. 1945 อันเป็นปีสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ญี่ปุ่นประสบปัญหาประชากรหนาแน่น มีจำนวนมาก มาตรฐานการครองชีพต่ำลงมาก ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ออกกฎหมายที่เรียกว่า กฎหมายคุ้มครองคุณภาพของประชากร (Eugenics Protection Law) ในปี ค.ศ. 1948 อนุญาตให้มีการทำแท้งไ้เพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจเท่า ๆ กับทางสุขภาพ นอกจากนั้นรัฐบาลและเอกชนยังเร่งเผยแพร่ให้ประชาชนได้รู้จักวิธีการคุมกำเนิด รัฐบาลพยายามโฆษณาให้ประชาชนเห็นด้วยกับการมีครอบครัวขนาดเล็ก เหตุผลอื่นเช่นการที่ประชาชนได้รับการศึกษาสูงขึ้น การชะลอการแต่งงานให้อายุมากขึ้น ตลอดจนความเชื่อที่ว่าครอบครัวที่สมบูรณ์ควรมีบุตรแค่สองคน เหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุให้อัตราการเพิ่มของประชากรลดลงทั้งสิ้น

จ. การเติบโตของความเป็นเมือง (urbanization) ลักษณะเด่นอีกอย่างที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นหลังสงครามคือการเพิ่มระดับการเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว ในปี ค.ศ. 1950 ครอบครัวชาวญี่ปุ่นถึง 6.2 ล้านครอบครัวเป็นครอบครัวเกษตร แต่ในปี 1980 จำนวนได้ลดลงเหลือเพียง 5 ล้านครอบครัวเท่านั้น หรือคิดเป็นร้อยละของประชากรทั้งหมดได้ลดจากร้อยละ 85 ในตอนต้นสมัยเมจิเหลือเพียงร้อยละ 50 ในค.ศ. 1945 และเหลือต่ำกว่าร้อยละ 20 ในปัจจุบัน ชานนาและชาวชนบทได้อพยพจากถิ่นเดิมเข้าไปอยู่ในเมืองมากยิ่งขึ้น

ปัจจุบันชาวญี่ปุ่น 50 ล้านคนอาศัยอยู่ในมหานครใหญ่ 3 แห่งด้วยกัน อันได้แก่ โตเกียว นาโกยา และโอซากา (ดูรูป 15.1) โตเกียวมีประชากรมากกว่า 26 ล้านคน ซึ่งเชื่อว่าเป็นมหานครที่ใหญ่ที่สุดในโลก ในบริเวณมหานครนี้มีประชากรอยู่หนาแน่นมากคือเกินกว่า 10,000 คนต่อตารางไมล์ (3,861 คนต่อตาราง ก.ม.) ชาวญี่ปุ่นที่เหลืออีก 65 ล้านคนอาศัยอยู่ในบริเวณศูนย์กลาง (core area) ระหว่าง Shimonoseki และ Tokyo ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมามีคนอพยพเข้ามาในเขตศูนย์กลาง

รูป 15.1 ศูนย์กลางความเจริญของญี่ปุ่น

มากมายเป็นประวัติการณ์โดยเฉพาะโตเกียวแห่งเดียวมีคนอพยพเข้าถึงปีละประมาณ 3 แสนคน ถ้าการอพยพและอัตราการเกิดยังเป็นไปเช่นปัจจุบัน คาดว่าในปี 2000 จะมีคนถึง 80 ล้านคนอาศัยอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า "Tokaido Megalopolis" (ตั้งชื่อตามที่ราบสูง Tokaido ซึ่งเชื่อมระหว่าง Tokyo และ Osaka)

การที่ทำให้การเป็นเมืองในญี่ปุ่นสูงมากสืบเนื่องมาจากสาเหตุคล้าย ๆ กับที่อื่นในโลก อย่างไรก็ตามในกรณีของญี่ปุ่นนั้นยังมีสาเหตุพิเศษนั่นคือการที่ญี่ปุ่นเร่งในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม และศูนย์กลางอุตสาหกรรมมารวมกันอยู่ในบริเวณ 2-3 แห่งเท่านั้น การที่มีศูนย์กลางอุตสาหกรรมน้อยแห่งเป็นผลดีในแง่การประหยัดในค่าน้ำต่าง ๆ เช่นทำให้การลงทุนต่าง ๆ มีผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ การผลิตเป็นแบบ Mass Production จากโรงงานขนาดใหญ่มาก ๆ 2-3 แห่ง ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำกว่าการผลิตจำนวนน้อยจากโรงงานเล็ก ๆ หลาย ๆ แห่ง ศูนย์กลางอุตสาหกรรมเหล่านี้ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งเพราะทำให้ค้าขนส่งวัตถุดิบ เช่น ลินแร่เหล็ก ถ่านหิน และน้ำมัน ทำได้สะดวกและประหยัด และ ณ ศูนย์กลางเหล่านี้เองที่ดึงดูดให้มีผู้อพยพเข้ามาได้

แต่ในปัจจุบันดูเหมือนว่าการเติบโตของมหานครอันยิ่งใหญ่เหล่านี้จะค่อย ๆ หุเลาหลง เพราะได้มาถึงจุดที่เรียกว่า U-turn migration หรือมีการอพยพย้ายออกของคนในเมืองใหญ่ ๆ ออกสู่เมืองขนาดเล็กกว่าหรืออพยพออกสู่ชานเมืองบริเวณรอบ ๆ เมืองขนาดกลางซึ่งมีประชากรระหว่าง 3-4 แสนคนกลายเป็นเมืองที่มีอัตราการเติบโตเร็วที่สุด

3. ผลที่สืบเนื่องมาจาก "บริษัทญี่ปุ่น"

ขณะที่ญี่ปุ่นได้เติบโตอย่างรวดเร็วมากในช่วงปลั่งงครามโลกครั้งที่ 2 แต่พอมาถึงทศวรรษ 1970 และ 1980 ญี่ปุ่นก็เริ่มเผชิญหน้ากับปัญหานานัปการ ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากผลของการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วทั้งสิ้น ซึ่งจะได้อธิบายเฉพาะปัญหาที่สำคัญ ๆ แต่เพียงสังเขปดังต่อไปนี้

ก. ความไม่สมดุลระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ ไม่มีประเทศใดไม่ว่าารวยหรือจนที่จะสามารถกระจายประชากรและการพัฒนาเศรษฐกิจ (รายได้) ออกไปให้เท่าเทียมกันหมดได้ อย่างไรก็ตามความไม่สมดุลในญี่ปุ่นนั้นมองเห็นได้เด่นชัดมากกว่าประเทศใด ๆ ในเอเชีย ในขณะที่ระดับการเป็นเมืองและอุตสาหกรรมได้เติบโตอย่างรวดเร็วบริเวณศูนย์กลาง ในขณะที่เดียวกันประชาชนก็เริ่มมารวมตัวกันมากขึ้นในบริเวณคันริมฝั่งแปซิฟิกปล่อยให้คานในของประเทศล้าหลัง ถูกทอดทิ้ง การแบ่งแยกประเทศออกเป็นภูมิภาคทันสมัยมีการอุตสาหกรรมที่เจริญมีระดับการเป็นเมืองสูง มีประชากรอยู่หนาแน่น และภูมิภาคที่อยู่หลังป่าไม้ (backwoods) หรือล้าหลัง ชาคการพัฒนาที่มองเห็นชัดเจขึ้นทุกที

ข. ความเจ็บป่วยของเมือง (urban ills) เป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาโดยตรงสภาวะแวดล้อมเป็นพิษเป็นปัญหาใหญ่ในญี่ปุ่นปัจจุบัน (ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า kogai ซึ่งหมายถึงการไปรบกวนสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ) ปัญหาอย่างหนึ่งที่เป็นตัวอย่างของมลพิษที่คืดคือการใช้รถยนต์ ซึ่งในฐานะที่ผลิตได้เองจึงใช้กันมากเป็นที่ 2 รองจากสหรัฐอเมริกา ปัญหาโรคคิในญี่ปุ่นเกิดขึ้นเช่นเดียวกับในเมืองใหญ่ทั้งหลาย รัฐบาลพยายามเพิ่มบริการรถสาธารณะเช่นรถไฟใต้ดินที่ขึ้นชื่อคือ Tokaido Bullet Express ซึ่งแล่นระหว่างโตเกียวกับโอซากาตามเส้นทาง Shinkansen มีการสร้างรถไฟใต้ดินและมีระบบรถประจำทางที่ดี แต่อุปสงค์ก็มีมากเกินกว่าที่อุปทานจะรับได้ คงจะเห็นได้จากตัวอย่างเช่นรถไฟต้องรับผู้โดยสารมากกว่าปริมาณความจุปกติถึงร้อยละ 300

นอกจากนั้นในเมืองยังต้องประสบกับปัญหาอื่น ๆ อีก เช่นปัญหาคันกายภาพราคาบ้านพักสูงมากทำให้ผู้อยู่กันหนาแน่นแออัด (ในโตเกียวมีที่พักโดยเฉลี่ย 74 ตารางฟุตต่อคนเท่านั้น) ปัญหามลพิษจากเสียง อากาศ และน้ำ ทำให้บ้านเมืองไม่น่าอยู่ในเขตอุตสาหกรรมจะพบแหล่งเสื่อมโทรมปรากฏอยู่เช่นเดียวกันในเมืองอื่น ๆ ทั่วโลก

ปัญหาสังคมมีเช่นการแตกแยกของครอบครัวแบบเดิมเพราะได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ บุคคลหลายคนไม่เชื่อฟังบิดามารดา ปู่ย่าตายายถูกทอดทิ้งเพราะ

ชราภาพ ปัญหาเยาวชนประพฤติชั่วเลื่อม ปัญหาอาชญากรรม ผู้หญิงเริ่มเป็นอิสระมากกว่า เดิมและเข้าร่วมมีบทบาททางบ้านเศรษฐกิจ แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งช้าที่สุดกว่า อย่างอื่น

ค. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ทอกทังไม่เอาใจใส่เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเนื่องมาจาก อุตสาหกรรมอยู่เป็นเวลานานมากจนปัญหาได้เกิดขึ้นเป็นที่กระจ่างชัด ก่อให้เกิดการ เสียชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมากมาย จึงค่อยเริ่มให้ความสนใจ รัฐบาลได้ประกาศ บริเวณ 6 แห่งในญี่ปุ่นให้เป็นเขตอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์และอีก 46 แห่งเป็น บริเวณที่มีปัญหามลพิษที่เกินขีดตามความเป็นจริงก็คือไม่มีเมืองใดในญี่ปุ่นที่จะไม่มีปัญหามลภาวะเลย

ปัญหาที่ร้ายแรงที่สุดคือ ปัญหามลพิษอากาศและน้ำ จากการสำรวจ บริเวณที่อยู่อาศัยที่หนาแน่นแออัดมากแห่งหนึ่งในโตเกียว ได้พบว่ามีฝุ่นละอองตกลงมา โดยเฉลี่ย 130 ตันต่อตารางไมล์ และประชาชนร้อยละ 35 ที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว มีโรคร้ายแรงเกี่ยวกับปอด ตำรวจจราจรต้องหยุดรถออกซิเจนบริสุทธิ์เป็นบางครั้ง บางคราวในขณะที่ปฏิบัติงานในบริเวณที่คับคั่งในโตเกียว กรณีมินามาตะ (Minamata - เรียกตามชื่ออ่าวมินามาตะที่เกิดเรื่องนี้) หรือตะกั่วเป็นพิษทำให้ญี่ปุ่นมีชื่อโด่งดังมาก นอกจากนั้นยังมีโรค itai itai (โอย ๆ) หรือแคคเมียมเป็นพิษ นอกจากนั้นยังมี ปัญหาอีกมากมายอันเนื่องมาจากอุตสาหกรรมและชุมชนที่คับคั่ง

ง. ปัญหาชนบท การพัฒนาเมืองมีผลต่อการพัฒนาชนบทด้วย เกษตรกรรม เป็นภาคสุดท้ายที่ได้รับการเหลียวแลเอาใจใส่จากรัฐบาล ระหว่างปี 1946 - 1949 มีการปฏิรูปที่ดินโดยแบ่งที่ดินชิ้นเล็ก ๆ ให้ชาวนาทำกิน โดยเฉลี่ยแล้วชาวนาแต่ละครอบครัว มีที่ 2.5 เอเคอร์ ชาวนาเหล่านี้เป็นผู้ที่ให้ความสนับสนุนแก่รัฐบาลอย่างเต็มที่ตลอด และ รัฐบาลได้ตอบแทนความภักดีดังกล่าวด้วยการให้ความช่วยเหลือประกันราคาพืชผลมากที่สุด

ในเอเชีย ผลที่ตามมาจากนโยบายดังกล่าวคือการที่ราคาอาหารในญี่ปุ่นมีราคาสูงมาก โดยเฉพาะในเขตเมือง การที่ญี่ปุ่นได้ผลผลิตต่อไร่สูงมาก ก็เพราะลงทุนสูงมากกว่า ชาวนาในสหรัฐอเมริกาประมาณ 3 เท่าตัว เกษตรกรรมไม่สามารถอยู่รอดได้หากรัฐบาลไม่ช่วยเหลือเพราะทุนสูงมาก (ในรูปของปุ๋ยและเครื่องจักร) รายได้ในปี 1980 ของชาวนาสูงกว่าของคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม แต่ที่จริงแล้วรายได้นี้มาจากภาคอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรรมทั้งหมด ชาวนาส่วนใหญ่ทำงานสองอย่างควบคู่กันไป รายได้ร้อยละ 60 มาจากทางอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรรม ปัจจุบันเกษตรกรรมในญี่ปุ่นได้มาถึงจุดที่ว่าถ้าเพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้มากขึ้น จะหมายถึงการที่ลงไปแล้วได้กำไรตอบแทนไม่คุ้มค่า วิธีเดียวที่จะสามารถแก้ปัญหานี้ได้ก็ด้วยการรวมที่ดินขนาดเล็กผืนน้อยเข้าด้วยกันเป็นผืนใหญ่จะทำให้การลงทุนต่ำลง

สถานการณ์ด้านอาหารในญี่ปุ่นมีปัญหาเพิ่มขึ้นเมื่อชาวญี่ปุ่นเปลี่ยนรสนิยมเกี่ยวกับอาหารคือได้รับเอาวัฒนธรรมทางอาหารจากตะวันตกเข้ามามากขึ้น เริ่มนิยมอาหารประเภทเนื้อสัตว์ นม เนย น้ำตาล ผลไม้เมืองร้อน ซึ่งล้วนแล้วแต่สั่งซื้อเข้ามาแทบทั้งสิ้น ทำให้ต้องสั่งซื้ออาหารเข้าประเทศปีหนึ่ง ๆ สูงประมาณร้อยละ 25 ของอาหารที่บริโภคทั้งหมด และดูเหมือนว่าจำนวนดังกล่าวกำลังสูงขึ้นทุกขณะด้วย รัฐบาลได้พยายามลดรายจ่ายดังกล่าวและพยายามให้ผลิตในประเทศมากขึ้น แต่นโยบายดังกล่าวคงจะเกิดขึ้นยาก นอกจากว่าเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจะเปลี่ยนไปเท่านั้น

จ. การค้าและการช่วยเหลือต่างประเทศ : ความไม่พอใจของนานาชาติ ปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่ติดตามมาพร้อมกับความสำเร็จของญี่ปุ่นก็คือความรู้สึกไม่เป็นมิตรของนานาชาติต่อก่อนนโยบายต่างประเทศ การให้ความช่วยเหลือตลอดจนการเข้าไปลงทุนในประเทศเหล่านั้น สินค้าออกของญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นเร็วมาก ราคาถูก คุณภาพสูง ดังนั้นจึงเป็นสินค้าที่ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากตลาด

คู่ค้าที่เสียเปรียบญี่ปุ่นอย่างเด่นชัดที่สุดคือ สหรัฐอเมริกา ซึ่งได้เสียดุลการค้า มากมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1960 ถึงปี ค.ศ. 1984 สหรัฐเสียเปรียบดุลการค้าสูงถึง 36.8 พันล้านเหรียญ บางครั้งมีผู้กล่าวว่าสหรัฐเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ทั้งนี้เพราะสหรัฐขายสินค้าประเภทอาหารและวัตถุดิบให้แก่ญี่ปุ่น และรับสินค้าอุตสาหกรรม จำนวนมากเข้าไปในประเทศ ลักษณะการเสียเปรียบด้านการค้าดังกล่าวก่อให้เกิด ปฏิกริยาต้านทานและความไม่พอใจในหมู่นักธุรกิจและนำไปสู่ความหวังใจในความสัมพันธ์ ระบับชาติด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งคือความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งทุกประเทศล้วนแต่เสียเปรียบดุลการค้ากับญี่ปุ่นเป็นจำนวน มหาศาลทั้งสิ้น ความขุ่นเคืองจากอดีตเมื่อครั้งญี่ปุ่นเข้ายึดครองดินแดนแถบนี้ตอนสงคราม โลกครั้งที่ 2 ถูกสะกิดขึ้นอีกเมื่อนักธุรกิจและนักทองเหี่ยวญี่ปุ่นประพฤติดคนไม่ค่อยเหมาะสม ในบางครั้ง ปัจจุบันญี่ปุ่นนอกจากจะแสวงหาวัตถุดิบและขายสินค้าสำเร็จรูปแล้ว ยังได้จัดตั้ง โรงงานในต่างแดนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีค่าแรงถูก สำหรับประกอบกิจการ อุตสาหกรรมที่ต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก เช่น โรงงานประกอบอุปกรณ์ไฟฟ้า ทั้งนี้ เพราะจะได้กำไรสูงกว่าใช้แรงงานในญี่ปุ่นเองซึ่งมีค่าจ้างสูงขึ้นทุกขณะ ประเทศเหล่านี้ เช่น ฟิลิปปินส์ ไทย และอินโดนีเซีย การลงทุนของญี่ปุ่นได้รับการต้อนรับจากเจ้าของ ประเทศต่าง ๆ กันไป ผู้ที่ไม่เห็นด้วยจะอ้างถึงลักษณะของการเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจ ของญี่ปุ่น จะเน้นถึงลัทธิชาตินิยม ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบของนักลงทุน ญี่ปุ่น กล่าวไปแล้วปัจจุบันประเทศอื่น ๆ ในเอเชียล้วนแล้วแต่เป็นบริวารทางด้านการเศรษฐกิจ ของญี่ปุ่นทั้งสิ้น

จากสถานการณ์ที่ญี่ปุ่นได้เปรียบดุลการค้าจากประเทศต่าง ๆ มากเกินไป ทำให้ญี่ปุ่นถูกวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนถึงมีการกีดกันการนำเข้าสินค้าจากญี่ปุ่นในประเทศ ต่าง ๆ รวมทั้งในประเทศไทยด้วย ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงพยายามหามาตรการแก้ไขปัญหา

เหล่านี้โดยการเจรจาประนีประนอมกับประเทศคู่ค้าของตน เช่น ข้อตกลงที่จะเปิดตลาดการค้าในเสรียิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตามมูลค่าการนำเข้าของญี่ปุ่นยังคงอยู่ระดับต่ำมาก เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นซึ่งทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีนิสัยไม่ฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของการนำเข้าสินค้าทั่วไปจากต่างประเทศ ถึงกระนั้นก็ก็ตามญี่ปุ่นก็ได้พยายามรักษาภาพพจน์และความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อประเทศคู่ค้าของตน โดยพยายามนำรายได้ส่วนเกินของญี่ปุ่นกลับไปลงทุนในบรรดาประเทศเหล่านั้น

4. การเปลี่ยนแปลงครั้งที่ 3 ของญี่ปุ่น : แกไขข้อบกพร่องในอดีต

ในช่วงทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นได้ตระหนักแล้วว่าตนจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายและการดำเนินงานใหม่วิกฤติการณ์น้ำมันที่เกิดขึ้นระหว่างปี 1973 - 1974 ทำให้คนญี่ปุ่นตกใจและเกิดความกลัวยิ่งไปกว่าเมื่อตอนสหรัฐออกประกาศจำกัดการส่งสินค้าสิ่งเข้าประเทศในต้นทศวรรษ 1970 หรือตอนที่สหรัฐเปิดสัมพันธกับจีนคอมมิวนิสต์เสียอีก ดังนั้นญี่ปุ่นจึงเปลี่ยนแปลงนโยบายต่าง ๆ หลายประการ อาทิ

ก. ปรับปรุงหมู่เกาะญี่ปุ่น ยังไม่เป็นที่กระจ่างนักว่ารัฐบาลและผู้นำญี่ปุ่นมีความตั้งใจอย่างจริงจังที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเร่งขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาหรือไม่ ตอนต้นทศวรรษ 1970 รัฐบาลได้วางแผนปรับปรุงหมู่เกาะญี่ปุ่นขึ้น ("Remodeling the Japanese Archipelago") โดยมีมุ่งหาทางบรรเทาความหนาแน่นแออัดในบริเวณ Tokaido megalopolis และหาทางชดเชยปัญหาการหยุดนิ่งทางเศรษฐกิจของบริเวณชนบททั้งหลาย รัฐบาลวางโครงการที่จะขยายโรงงานอุตสาหกรรมออกไปตั้งอยู่ ณ บริเวณที่ยังค่อยพัฒนา จะสนับสนุนทางการเงินเพื่อให้การย้ายโรงงานจากบริเวณศูนย์กลางเดิมเป็นไปได้โดยสะดวกและเพื่อให้ย่านอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ดึงดูดความสนใจแก่นักลงทุนมากขึ้น พร้อมกันนั้นก็วางแผนปรับปรุงระบบการคมนาคมขนส่ง

ในย่านอุตสาหกรรมใหม่ให้มีความสะดวก ผลลัพธ์ที่รัฐบาลปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง คือ การกระจายประชากรและอุตสาหกรรมออกไป ลกปัญหามลพิษในย่านอุตสาหกรรมที่มีอยู่ แล้ว และถือว่าเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนญี่ปุ่นหลายล้านคน

ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับโครงการปรับปรุงดังกล่าวมีอยู่หลายประการ เช่นการที่กักที่ดินไว้เพื่อหวังผลกำไรในทันทีที่มีการประกาศแผนการขึ้น ประชาชนจำนวน ไม่น้อยมีความเห็นขัดแย้งว่าโครงการดังกล่าวจะยิ่งทำให้ปัญหามลพิษกระจายออกไปสู่ ส่วนอื่น ๆ ของประเทศมากกว่าจะก่อให้เกิดผลดี ชาวชนบทในหลายแห่งปฏิเสธที่จะให้ ที่ดินของตนเป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนั้นวงเงิน ๑ หมื่นล้านเหรียญสหรัฐ ที่วางไว้สำหรับโครงการ 12 ปีนั้น ได้สูญค่าไปมากเพราะมีเหตุหาเงินเพื่อ อย่างไรก็ตาม แม้โครงการดังกล่าวจะไม่สามารถทำได้สำเร็จตามที่ใฝ่ฝันไว้ แต่อย่างน้อยที่สุด โครงการนี้ก็มีส่วนทำให้ชาวญี่ปุ่นได้พยายามคิดวิธีอื่น ๆ ที่จะนำมาแก้ปัญหของตน

ข. การแก้ปัญหาโดยวิธีอื่น ๆ แม้ว่าแผนการปรับปรุงหมู่เกาะญี่ปุ่นยังไม่สำเร็จ ก็ตาม แต่ญี่ปุ่นก็เริ่มที่จะเปลี่ยนแปลงลักษณะหลาย ๆ อย่าง เศรษฐกิจเป็นแบบบริการมาก ยิ่งขึ้น คือคล้ายกับเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา รัฐบาลญี่ปุ่นหวังว่าการที่ค่อย ๆ ลดความ สำคัญของอุตสาหกรรมหนักซึ่งเป็นบ่อเกิดปัญหามลพิษและลดการผลิสินค้าจากอุตสาหกรรม ประเภทนี้เพื่อการส่งออก จะทำให้นานาชาติที่ไม่พอใจในนโยบายการค้าของ ญี่ปุ่นลดความไม่พอใจลง ผู้นำญี่ปุ่นเล็งเห็นว่าการใช้แนวทางเศรษฐกิจแบบเดิมนั้น เป็นไปไม่ได้อีกต่อไป เพราะอุตสาหกรรมหนักทั้งหลายของญี่ปุ่นได้ถึงจุดอิ่มตัวในแง่ของ ตลาดแล้ว ตลาดภายในประเทศไม่ได้เพิ่มขึ้นเพราะประชากรมีอัตราการเพิ่มลดลง ตลาดต่างประเทศก็ไม่สามารถขยายตัวเพิ่มไปกว่าที่เป็นอยู่อีกมากนัก นอกจากนั้นถ้า ญี่ปุ่นยังไม่ชะลออุตสาหกรรมหนักลงญี่ปุ่นเองจะประสบกับปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบ ต้องเพิ่มการพึ่งพาประเทศที่ขายวัตถุดิบให้กับตนมากขึ้น คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม ก็มีไม่พอเพียง และมีค่าแรงสูงมากอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป ญี่ปุ่นปัจจุบันได้ผ่านขั้นสุดท้ายตามทฤษฎีของ Rostow แล้ว อาจจะก้าวมาถึงขั้นที่ 6 เกินกว่าที่ทฤษฎีได้กล่าวไว้เสียอีก ในขั้นนี้เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับ การบริการอุปสงค์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ลดลง कुลทางการค้าไม่เอนเอียง มากเหมือนเดิม แต่ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะพยายามปรับดุลการค้าไม่ให้ได้เปรียบประเทศอื่น ๆ มากจนน่ารังเกียจก็ตามแต่ก็ยังไม่ค่อยจะได้ผลนัก กระทรวงการคลังญี่ปุ่นได้พยายาม ไม่สนับสนุนให้ญี่ปุ่นไปลงทุนยังต่างประเทศแต่พยายามสนับสนุนให้เงินจากต่างประเทศ เข้ามาลงทุนในญี่ปุ่น มีการตั้งงบประมาณถึง 1 หมื่นล้านเหรียญ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เป็นพิเศษโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณนครโตเกียว นอกจากนั้นยังมีโครงการช่วยเหลือ บริเวณที่สูญเสียประชากรกว่า 1 พันแห่ง ให้ประชาชนที่ยังคงอยู่สามารถอยู่ได้อย่างปกติสุข ไม่ละทิ้งถิ่นที่อยู่ในจนหมดสิ้น เหล่านี้เป็นตัวอย่างบางประการที่รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามทำเพื่อ หาทางออกที่ต่างไปจากเดิม

มีผู้ตั้งคำถามอยู่เสมอว่าประสบการณ์ที่ญี่ปุ่นได้รับนั้น เป็นลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่น เองหรือไม่ แน่นอนที่ลักษณะของญี่ปุ่นที่ไม่เหมือนใครก่อให้เกิดญี่ปุ่นอย่างที่เรารู้จักกัน ในปัจจุบัน แต่จะมีประเทศอื่นบ้างไหมที่จะได้ผ่านประสบการณ์ในแนวเดียวกับญี่ปุ่น เป็นที่คาดกันว่า ไต้หวัน เกาหลีใต้ และสิงคโปร์ ก็กำลังมีที่ท่าที่จะเป็นเช่นเดียวกับญี่ปุ่น ทุกประเทศมีประชากรต่างกันไป มีทรัพยากรธรรมชาติไม่เหมือนใคร ดังนั้นประสบการณ์ที่จะ ได้รับจึงจะต้องเป็นลักษณะเฉพาะตัว

การเติบโตอย่างรวดเร็วของญี่ปุ่นต้องแลกกับการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ หักงวม ปัญหามลพิษ ตลอดจนการอยู่คิณคิของประชาชนโดยส่วนรวม และไม่ใช่ว่ารัฐบาล ญี่ปุ่นจะไม่สนใจสิ่งดังกล่าว แต่สนใจเป็นลำดับสองรองจากการพยายามหาทางเพิ่ม รายได้ประชาชาติซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของโครงการทั้งหลายทั้งปวง

คำถามท้ายบทที่ 15

1. จงกล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการที่ทำให้ประเทศญี่ปุ่นฟื้นตัวจากการพ่ายแพ้และความหายนะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ใ้ค้อย่างรวดเร็ว
2. ปัจจุบันญี่ปุ่นประสบปัญหาที่สำคัญอะไรบ้าง และมีนโยบายแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร